

Tanja Žigon

PRISPEVKI PETRA PL. RADICSA (1836–1912) O OBDOBJU REFORMACIJE NA KRANJSKEM¹

Peter pl. Radics² se je v zgodovinski spomin zapisal kot »mno-gostransko delaven mož, Kranjec stare korenine in smeri«, kot so ob njegovi smrti, 24. septembra 1912, dva dni, preden bi napolnil 76 let, zapisali v časopisu *Slovenec* (»Peter« 1912, 4). Rojen je bil v Postojni. Po očetu, Petru von Raditsu (1779–1854), kot beremo v dokumentih (NMS, Radicseva zapuščina, TE 1, šk. II/C, št. 12: dnevnik, str. 1), ki je sodil v ogrsko nižje uradniško plemstvo³ in je v dvajsetih letih 19. stoletja po-

- 1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Medkulturne literarnove-dne študije št. P6-0265, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.
- 2 Pod slovenska besedila se je podpisoval nedosledno, včasih kot Peter pl. Radics, spet drugič kot Peter pl. Radič, medtem ko v nemških besedilih srečamo običajno le nemško različico imena Peter von Radics. Občasno se ob njegovem prvem imenu pojavlja še drugo ime: Pavel oz. nemško Paul. V *Slovenskem biografskem leksi-konu* oz. *Slovenski biografiji* sta zapisani obe imeni (Kranjec 2013; prim. tudi krstni list: NMS, Radicseva zapuščina, TE 8, šk. 1, 2a, št. 1).
- 3 O tem Radicsev oče poroča v svojem dnevniku iz časa vojn proti Napoleonu (NMS, Radicseva zapuščina, TE 1, šk. II/C, št. 12: dnevnik Radicsevega očeta, str. 1). Zadnje raziskave Mihe Preinfalka pa nedvoumno razkrivajo, da ni mogoče do-kazati Radicsevega sorodstva z ljubljanskimi Radicsi, npr. s sindikom Franzem Ludwigom Raditschem (1686–1764), kot je njegovo ime zapisano v plemiškem pis-mu (*Adelsbrief*) iz leta 1733 (več o tem Preinfalk 2020 [v pripravi]). Peter pl. Radics se na to sorodstvo sicer nikoli ni neposredno skliceval, raziskovalce v preteklosti pa je najverjetneje zavedla prav omenjena listina, ki jo je hranil med svojimi doku-menti in je danes shranjena v zasebni zapuščini družine v Zagrebu.

stal c. kr. cestni komisar za Primorsko⁴ ter se je pozneje z ženo ustalil v Postojni, je sin Peter podedoval plemiški predikat, s katerim se je tudi vedno predstavljal. In čeprav njegova starša po rodu nista bila s Kranjskega,⁵ je Radics svoje raziskovanje in ustvarjalni opus posvetil prav rodni Kranjski. Njegov sodobnik, geograf, zgodovinar in pisatelj Milan Pajk (1876–1913), je zapisal, da je bil Radics »odličen nestor kranjskih zgodovinarjev«, ki je bil sicer po vzgoji Nemeč, a je imel Kranjsko in s tem slovensko zemljo rad; dodal pa je še, da Radicsu pripada »častno mesto med slovenskimi literati zadnjih desetletij« (Pajk 1912, 568). V svojem življenju je bil Radics razpet med domačo Kranjsko in Dunajem. Po študiju v Gradcu in na Dunaju, ki ga, mimogrede, nikoli ni uspešno zaključil, je najprej kot publicist in urednik do srede osemdesetih let 19. stoletja živel v prestolnici monarhije, nato pa sta se s soprogo, prav tako pisateljico in publicistko Hedwig von Radics-Kaltenbrunner (1845–1919), preselila v Ljubljano (Žigon 2012, 157–68), kjer sta se aktivno vključila v javno življenje. Medtem ko je soproga v mestu ustanovila zasebno javno izposojevalno knjižnico (Žigon 2011; 2018), se je Peter pl. Radics še intenzivneje posvetil raziskovanju in pisanju.

Brez dvoma lahko rečemo, da Radics sodi med najplodnejše ustvarjalce svojega časa: njegova bibliografija šteje več kot 550 naslovov, od tega kar 76 daljših razprav, ki so izšle v knjižni obliki. V svojih tekstih se je ukvarjal z zgodovinskimi, s kulturnozgodovinskimi, z etnografskimi, genealoškimi in s teatrološkimi vprašanji, prav tako pa so ga zanimale tudi gospodarske, socialne in druge teme, recimo zgodovina lova na Kranjskem. Bil je pravi knjižni molj, ki se ni bal »arhivskega pra-

4 V začetku leta 1820 je prevzel sprva začasno in konec leta 1820 redno mesto c. kr. cestnega komisarja za Primorsko, vendar je moral poleg poslov, povezanih z gradnjo cest, prevzeti tudi nadzor nad gradnjo cest ob Savi na Hrvaškem (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2, šk. III/4, št. 4: dokumenti Radicsevega očeta).

5 Radicsev oče se je rodil v Szomoru, v tedanjem komitatu Komárom: komornarska županija (madž. *Komárom vármegye*, slovaško *Komárňanský komitát*) je bila zgodovinska upravna enota na Madžarskem; danes del tega območja leži na Slovaškem, del pa na severozahodnem Madžarskem. Radicseva mati, Leopoldine Binder (1796–1883), pa je prihajala s Spodnje Avstrije. Več o njegovem rodu prim. Žigon 2009, 27–41.

hu in starih papirjev« (Uredništvo 1912, 352). Za svoje življenjsko delo, raziskave o Valvasorju, ki jih je objavljajal od šestdesetih let 19. stoletja dalje (Žigon 2009, 301–45) – tik pred smrtjo pa izdal sploh prvo znanstveno monografijo na Slovenskem o avtorju *Slave vojvodine Kranjske* –, je februarja 1910 prejel visoko priznanje, naziv cesarskega svetnika (»† Peter 1912« 344; Žigon 2009, 230–41). Raziskave o Valvasorju mu je sprva pomagal financirati njegov prijatelj in mecen Anton Aleksander Auersperg alias Anastazij Grün (1806–1876), ki mu je omogočil tudi dostop do prodane Valvasorjeve knjižnice v Zagrebu (Žigon 2020, 63), leta 1893, ob dvestoletnici Valvasorjeve smrti, pa je Radicsevo študijsko potovanje v London in njegove raziskave v arhivu Royal Society izdatno podprla Kranjska hranilnica; slednja je leta 1910 primaknila tudi levji delež k tisku in izdaji Radicseve znanstvene monografije o Valvasorju (Žigon 2009, 231–35), za katero je dobil visoko priznanje, simbolni kapital za življenjsko delo, naslov cesarskega svetnika (NMS, Radicseva zaupščina, TE 8, šk. 1/ 2a, št. 5; Žigon 2009, 236–38).⁶

Poleg že naštetih tem se je Radics nekajkrat posvetil tudi zbiranju podatkov in raziskovanju reformacijskega in protireformacijskega obdobja na Kranjskem. V nadaljevanju so zbrane in predstavljene tovrstne objave, ki jih glede na vsebino lahko razdelimo v tri večje sklope, in sicer: a) zgodovina reformacije in protireformacije na Kranjskem, b) ženske v času reformacije in protireformacije in c) Turjaški, torej rodbina Auersperg, in njihova vloga v obdobju reformacije. Radics je reformaciji in protireformaciji namenil nekaj samostojnih prispevkov, ki jih smemo umestiti med strokovna in znanstvena besedila, med katerimi je med raziskovalci še danes najbolj poznana biografija o Herbardu VIII. Turjaškem (1528–1575). Doslej objavljene bibliografije o protestantizmu so Radicsa večinoma prezrle (Cindrič 2006) ali pa navajajo le nekaj njegovih del (Kuzmič 1995). V prispevku so zbrane njegove objave in samostojne publikacije, v katerih obravnava čas reformacije in protire-

6 O odmevnosti Radicseve monografije govori tudi obširno poročilo o njegovi raziskavi o kranjskem polihistorju Valvasorju, ki jo je 14. aprila 1910 v svoji 84. številki objavil dunajski dnevnik *Wiener Zeitung*, in sicer v rubriki Znanost (Wissenschaft; str. 344).

formacije na Kranjskem (več o času Jerše 2009; Kerševan 2006), predstavljen je kontekst, v katerem so besedila nastala, in na kratko orisana njihova vsebina.

Iz zgodovine reformacije in protireformacije na Kranjskem

Prvo besedilo, ki obravnava drobec iz zgodovine protireformacije na Kranjskem, je Radics objavil v *Vodnikovem spomeniku* že leta 1859, ko je štel triindvajset let in je po posredovanju prijatelja, pravnika in politika Etbina Henrika Coste (1832–1875) pri ravnatelju ljubljanske gimnazije Janu Nečasu (1813–1869) dobil mesto učitelja pripravnika (Žigon 2009, 56–57). Tudi k sodelovanju pri zborniku *Vodnikov spomenik* oz. v nemščini *Vodnik-Album* ga je verjetno pritegnil prav Costa, ki je skoraj dve leti zbiral primerne prispevke, da bi z objavo počastil spomin na nestorja slovenske publicistike, pesnika, šolnika in duhovnika Valentina Vodnika (1758–1818). Radics je za spominsko publikacijo pripravil daljšo razpravo o versko-reformacijskih komisijah (*Commissiones Religiones Reformationis*) na Kranjskem v letih med 1614 in 1618, opiral pa se je na protokol (*Protocoll Religionis Reformatoris*), ki ga je našel v tedanjem Kranjskem stanovskem oz. deželnem muzeju (Radics 1859, 199–210). Tematika ga je očitno zanimala že kot študenta in je marljivo zbiral gradivo, ki ga je nato priobčil v Costovi publikaciji.

Komisije na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem je leta 1600, potem ko je pred tem, leta 1598, ukazal, da morajo Kranjsko zapustiti protestantski predikanti in šolniki,⁷ imenoval Ferdinand II. (1595–1637), vodja komisije na Kranjskem pa je postal Tomaž Hren (1560–1630), ki je »izvrševal deželnoknežji politično-konfesionalni program na terenu« (Kočevar 2015a, 180). Naloga komisij je bila, da deželo rekatolizirajo, to-

7 Verjetno se je tudi večina plemstva, ki ni imela deželanstva, morala spreobrniti v katoliško veroizpoved ali oditi v tem času, saj je protireformacijska komisija leta 1604 izdala dekret za Kranjsko, ki plemstvu obeh spolov naroča, naj se v štirinajstih dneh spreobrbe v katolištvo ali pa se izseli iz nadvojvodovih dežel (Kočevar 2015a; 2015b; prim. tudi Gruden 1992, 838–46).

rej ljudstvo spet pridobijo za staro vero (Dimitz 1875, 285, 332; Fekonja 1890, 656; Prelesnik 1901, 16–17; Štih, Simoniti in Vodopivec 2008, 166–67; Vidmar 2012, 238; Vidmar 2013, 190; Kočevar 2015a).

Radics je razpravo, ki obsega dobrih dvajset strani, razdelil na dva dela. V prvem je opisal arhivski vir ter navedel, da gre za zvezek, vezan v pergament v formatu mali folio in ki šteje 81 strani, pri čemer pet strani manjka. V drugem delu prispevka je nanizal vsebino dokumenta. Natančno so popisana zasedanja komisije in Hrenova bivanja ter prisostvovanja pri delu komisije v Ljubljani, sestava komisije in njeno delovanje. Prav tako Radics iz zapisnikov povzema tudi vprašanja, s katerimi se je komisija spoprijemala: npr. upoštevanje naukov katoliške cerkve, pri čemer sta bila v ospredju obhajilo in spoved, postni dnevi, ki se jim je prebivalstvo z novo vero rado odrekalo, in plačilo desetega pfeniga, ki ga je komisija smela izterjati. Nadalje se je komisija soočala s prebivalstvom, ki je bilo pod vplivom poluteranjenih graščakov, ter z rastočo nenravnostjo in nemoralnostjo med vsemi sloji prebivalstva, kar je bilo treba izkoreniniti (Radics 1859, 203–5). Nazadnje so navedeni še ukrepi komisije, med katerimi se je najvidnejši in najpomembnejši ukrep nanašal na protestantske knjige in njihovo uničenje (Radics 1859, 206; podrobno o tem Vidmar 2013), ter kazni, ki so doletele kršitelje, npr. denarne kazni, zapor ali telesno kaznovanje, a tudi pregon iz dežele, ki je veljal tako za krivoverca kot tudi za njegove otroke in dediče, kazni pa so smeli izreči tudi tistim, ki na obravnavah niso bili prisotni (Radics 1859, 208). Na podlagi pregledanega zapisnika je Radics navedel številne primere, ki jih je komisija obravnavala, besedilu pa je dodal še tri priloge, in sicer katoliško prisego (v slov. prevodu prim. Fekonja 1890, 714), ki ji je priobčil prisego, kot jo je zapisal nemški luteranski teolog David Rungius (tudi Runge; 1564–1604), dva dekreta Ferdinanda II. iz leta 1615 ter abecedni seznam krajev, ki se v zapisnikih pojavljajo kot prebivališča navedenih oseb. Čeprav je Etbin Henrik Costa v decembrski številki glasila zgodovinskega društva za Kranjsko v predstavitvi *Vodnikovega spomenika* pri Radicsu zapisal, da gre za pomemben prispevek k domoznanstvu, ki obravnava tudi temnejše plati domače zgodovine (Costa 1859, 103), pa se zdi, da so sodobniki pozneje na Radicsevo besedilo po-

zabili. Nanj se je leta 1890 skliceval in njegov prispevek iz *Vodnikovega spomenika* tudi podrobno povzel le literarni zgodovinar Andrej Fekonja, ki je v *Ljubljanskem zvonu* spričo tristoletnice Dalmatinove smrti objavil daljšo razpravo o protireformaciji na Slovenskem (Fekonja 1890), poznejši avtorji pa Radicsa ne omenjajo več.

Dve leti po svoji prvi objavi je Radics v *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* na nekaj straneh priobčil vire o zgodovini reformacije in protireformacije na Kranjskem, ki jih je, kot pravi sam (Radics 1861b, 67), zbiral nekaj let, in sicer v kranjskih in štajerskih arhivih. Med njimi navaja Nadškofijski in Kapiteljski arhiv, katerega gradivo je danes shranjeno v sklopu Nadškofijskega arhiva in vsebuje dokumente, nastale v času poslovanja ljubljanskega stolnega kapitlja oz. njegovih predhodnikov (1394–1951), ter rokopise iz Kranjskega deželnega muzeja. Štajerskih arhivov, razen uvodoma, ne navaja, prav tako je način navajanja virov dokaj pomanjkljiv. Zdi se, da se je Radics tega zavedal, zato je uvodoma nagovoril dva vidnejša raziskovalca domače preteklosti, naj svoje izsledke primerjata z njegovimi ter jih po potrebi dopolnita; to sta bila Theodor Elze (1823–1900), ki je po več kot 250 letih po izgonu zadnjega ljubljanskega predikanta prišel v mesto in postal prvi pastor ljubljanske evangeličanske občine, obenem pa ga je zanimala tudi zgodovina reformacije (prim. Kidrič 2013b), in Peter Hitzinger (1812–1867), duhovnik in pisatelj, ki se je prav tako posvečal cerkveni zgodovini (prim. Jevnikar 2013). Podobno je tudi uredništvo v opombi pod Radicsevimi prispevki dodalo, da so avtorjevi viri dopolnjeni še z registami iz rokopisa, ki ga hrani arhiv Kranjskega deželnega muzeja (Radics 1861b, 67).

Zgodovine reformacije se je Radics dotaknil tudi v nekaterih svojih monografskih delih. Ko mu je bilo petindvajset let, je v Lloydovi zbirki »Illustrierte Reisebibliothek« v Trstu izšlo njegovo prvo delo v knjižni obliki z naslovom *Adelsberg und seine Grotten*. Posvetil ga je rodnemu kraju Postojni, znameniti Postojnski jami, opisal pa je tudi okoliške kraje in znamenitosti. Med drugim omenja razširjenost protestantizma med rudarskim življem v Idriji konec 16. stoletja, in sicer tako med uradniki kot tudi med služinčadjo in delavci. V mestu je delovala, kot piše Radics, evangeličanska šola, predikanta pa v Idriji ni bilo, ta je prihajal

iz Ljubljane (Radics 1861a, 49). Na nekem drugem mestu pa omenja, da so bili po ukazu nadvojvode Ferdinanda iz okolice Vipave leta 1584 izgnani protestanti (str. 61).

V priročniku o zgodovini Kranjske, ki ga je zasnoval zelo široko, je uvodoma napovedal obsežno poglavje o reformaciji in dogodkih konec 16. in v začetku 17. stoletja (Radics 1862b, XII–XIII), a žal je pri ljubljanskem založniku Janezu Giontiniju (1818–1879) izšel le prvi zvezek, saj Radics k sodelovanju ni uspel pritegniti širšega kroga sodelavcev (Žigon 2009, 136–37). Na krajše omembe obdobja naletimo še v spremni študiji k drami *Der verirrte Soldat*, ki jo je Radics našel pri pregledovanju gradiva v ljubljanski študijski knjižnici ter jo objavil leta 1865.⁸ Nadalje v svojih monografijah o Valvasorju (Radics 1866; 1896; 1910), kjer prav tako tematizira zgodovino reformacije, navaja predvsem, v katerih mestih v *Slavi vojvodine Kranjske* Valvasor obravnava reformacijsko in protireformacijsko obdobje (npr. Radics 1866, 49), posebej pa predstavi tudi pomen protestantskih piscev za razvoj slovenskega knjižnega jezika ter slovensko slovstveno in kulturno zgodovino (npr. Radics 1866, 61). V zgodovinski skici o baronih Grimschitz se opira na raziskave, ki jih je opravil Theodor Elze, in sklene, da baroni nikoli niso prestopili v novo vero. Na nekem drugem mestu v knjigi pa v nekaj stavkih predstavi protestantske zasluge na področju jezika in Hrenovo delovanje v času protireformacije (Radics 1871, 23–24, 29). Podobno se v študiji *Frau Musica in Krain*, ki je izšla ob 175. obletnici ustanovitve ljubljanske filharmonične družbe, dotakne odmevov reformacije v glasbi ter posebej predstavi prizadevanja Adama Bohoriča (1520–1598), velikega ljubitelja glasbe, in superintendenta Krištofa Spindlerja (1546–1591), ki sta se zavzemala za to, da bi se glasbena umetnost, predvsem figuralna in koralna glasba, morali poučevati (Radics 1877, 14–16). Drobec iz glasbene zgodovine na Slovenskem je nato obravnaval še v objavi o Trubarju in njegovem pogledu na glasbo ter ga priobčil v reviji *Archiv für Heimatkunde*, ki jo

8 Delo je posvetil knezu Vincencu Karlu Auerspergu (1812–1867), cesarskemu in kraljevemu tajnemu svetniku in vrhovnemu komorniku iz mlajše veje knežje linije Auerspergov, t. i. tirolsko-češke linije (Preinfalk 2005, 281–82), ki je bil od leta 1863 tudi vrhovni direktor dunajskega Burgtheatra.

je urejal Franz Schumi (1848–1916). V prispevku je zbral krajše zapise iz zgodovine Kranjske in v enem izmed njih obravnaval gospodarske razmere v 16. in 17. stoletju na Kranjskem (Radics 1887, 144–45), v drugem pa predstavil uvodnik v katekizem, psalme in nove krščanske pesmi izpod peresa Trubarja, Krelja in drugih (*Ta celi catehismus, eni psalmi, inu teh vekskih godov, stare inu nove kerszhanske pejsni*, Ljubljana 1584). V slednji publikaciji, ki je bila posvečena Juriju Khislu,⁹ je posebej poudarjen pomen glasbe in petja pri bogoslužju, zato je dal avtor v svoji objavi uvodnik ponatisniti (Radics 1887, 129–32).

Med krajšimi revijalnimi objavami velja omeniti še prispevek v časopisu za kranjsko domoznanstvo *Argo*, kjer Radics poroča o slovenskem bibliografskem unikumu, najdenem v kraljevi knjižnici v Kopenhagenu. To je bil slovenski molitvenik, ki ga je leta 1579 sestavil ljubljanski predikant Janž Tulščak (?–okoli 1594) in ga je natisnil Janž Mandelc (?–1605). Radics navaja, da je o najdbi prvi poročal Kopitar v svoji znanstveni slovnici iz leta 1808/09 in opozoril na to, da je Dobrovsky v Kopenhagenu naletel na omenjeni tisk in sprva menil, da gre za hrvaški jezik (Radics 1894, 99). Isto razpravo je Radics leta 1885 objavil še v celovškem *Kresu* (Radics 1885, 568–72), kjer je nekaj let pred tem objavil tudi nekaj slovenskih pregovorov iz leta 1592 (Radics 1882, 332–34).

Nadalje je v svoji kulturnozgodovinski študiji o plemstvu na Kranjskem, ki so jo natisnili leta 1897, v krajšem podpoglavju obravnaval čas reformacije (Radics 1897, 11–14), tri leta pozneje pa je v razpravi o škofu Krištofu Ravbarju pisal še o Matiji Klombnerju (?–1569), v čigar hiši v Ljubljani so se že konec dvajsetih let 16. stoletja zbirali njegovi protestantsko misleči somišljeniki (Radics 1900, 9–10).

Anekdotsko zveni Radicsev prispevek, ki ga ja priobčil v knjižici z naslovom *Quellenstudien*, v kateri je zbral zgodbe iz zdraviliških krajev in drugih krajev ob jezerih v alpskem svetu. Tu je objavil tudi besedilo

9 Jurij Khisl s Fužin je leta 1575 napisal najprej latinsko, leto zatem pa še nemško hvalnico o Herbardovem življenju in smrti: gre za Herbardov življenjepis, na katerega so se kasneje sklicevali številni Herbardovi biografi. Za razliko od Spindlerjevega pogrebne govora, o katerem več v nadaljevanju, je Khislov tekst veliko osebnejši, saj so bili Khisli in Auerspergi osebni prijatelji, ki jih je med drugim družila tudi goreča privrženost Luthrovim naukom (Preinfalk 2006, 199).

o škofu Hrenu, ki je zaradi zdravstvenih težav v letih med 1613 in 1626 pogosto zahajal v toplice v Dobrni (Töpliz von Neuhaus). Hren je bil sicer znan po tem, da si je naložil ogromno obveznosti in da so ga napori pogosto položili v bolniško posteljo, a tudi na splošno nikoli ni bil zares trdnega zdravja; verjetno je bil tudi majhne ali vsaj slabotne postave, saj je svoje telo vedno imenoval le *corpusculum* (Turk 2013). Zdravilišča v njegovem času so sicer množičneje obiskovale predstavnice nežnejšega spola iz vrst kranjske, štajerske in hrvaške aristokracije, vendar pa so bili obiskovalci tudi moški, ki so si želeli nabrati novih moči in okrepiti duha in telo (Radics 1881b, 8). Radics piše, da o Hrenovih obiskih toplic poroča na osnovi arhivskih virov, in sicer Hrenovih lastnoročnih zabeležk, ki jih je našel v ljubljanskem Kapiteljskem arhivu ter v Deželnem muzeju, govorijo pa o Hrenovem druženju s prijatelji, o njegovih boleznih in bivanjih v zdravilišču (1881a, 9). Nadalje poroča, da je bil Hren gurman, ki se je težko odrekel dobri hrani in pijači, kar je botrovalo temu, da je aprila 1613 zaradi putike in vročice prvič obiskal Dobrno (1881a, 10), do leta 1627 pa je tu za krajši ali daljši čas bival še nekajkrat in si vedno znova dobro pomogel, kot je iz arhivskih virov povzel Radics.

Med Radicsevimi objavami naletimo še na krajšo recenzijo dela graškega slavista in bibliografa Friedricha Ahna (1861–1916), ki se je prav pod vplivom Radicseve publikacije o knjigotrštvu na Kranjskem (Radics 1881a) začel zanimati za slovenska protestantska dela in o njih objavil nekaj razprav (Kidrič 2013a). V rubriki »Theater, Kunst und Literatur« dnevnika *Laibacher Zeitung* je Radics leta 1905 zapisal, da je Ahnova razprava, ki prinaša seznam izterjanih kazni, povezanih z desetim pfennigom v letih 1614 in 1618 (»Ein Verzeichnis der durch den zehnten Pfennig in Unterkrain eingegangenen Strafgelder in den Jahren 1614–1618«), pomemben prispevek k zgodovini reformacije in protireformacije na Kranjskem (Radics 1905, 1422). Ahna je k objavi samostojne publikacije nagovoril zgodovinar Johann Loserth (1846–1936), raziskovalec obdobja reformacije in protireformacije v notranjeavstrijskih deželah, pri svojih ugotovitvah pa se je Ahn opiral tudi na Radicseve izsledke (Radics 1859), zato ne preseneča, da je slednji poznal njegovo delo ter zapisal, da

je Ahn z »diplomatsko natančnostjo« (Radics 1859) prepisal arhivski vir in podal avtentično kopijo seznama izterjanih kazni.

Radics je torej objavil dva vidnejša prispevka o zgodovini reformacije, leta 1859 v *Vodnikovem spomeniku* in dve leti zatem še v glasilu Historičnega društva za Kranjsko, v vseh svojih nadaljnjih objavah je večinoma ponavljal že znana dejstva, izvirnejši je le prispevek o Tomažu Hrenu in njegovih bivanjih v zdravilišču Dobrna.

Ženske v času reformacije

Vlogo žensk v obdobju reformacije bi sicer lahko uvrstili že k prejšnji točki, a jo obravnavamo posebej, saj je Radics o tem pisal v nekaj svojih prispevkih, poleg tega pa objavil tudi monografsko študijo, knjižico o ženskah v kranjskih pripovedih in zgodovini, *Die Frauen in der Sage und Geschichte Krains* (Radics 1862a)¹⁰, v kateri je strnil temeljne ugotovitve. Besedilo je razdelil na tri dele: v zgodovinskem pregledu je orisal vpliv žensk na kulturni razvoj na Kranjskem, v drugem delu je poudaril pomen posameznic za kranjsko preteklost, v zadnjem pa je predstavil še posamezne biografije pomembnejših osebnosti. V besedilu se sprehodi od rojenic preko vloge žensk pri kultu Marijinega čaščenja, predstavi vlogo žensk v kmečkih uporih in v času reformacije ter nadaljuje s pomenom terezijanskih reform za kranjsko šolstvo, z delom prednic v samostanih ter spregovori tudi o pomenu izobrazbe (Žigon 2009, 134–35).

Prvič je Radics vlogo žensk v času reformacijskega gibanja in protireformacije obravnaval v že omenjenem prispevku v *Vodnikovem spomeniku* (Radics 1859, 206), še podrobneje pa v omenjeni študiji, ki je izšla tri leta pozneje (Radics 1862a). Versko-reformacijske komisije so se soočale z dejstvom, da so predvsem ženske najtrdovratneje nasprotovale vsem verskim rečem (»*das weibliche Geschlecht [ist es], das in Sachen er*

10 Kulturnozgodovinske skice, ki so izšle v knjigi, je Radics najprej začel objavljati v šestem letniku časopisa *Blätter aus Krain* (1862), ki je bil literarna priloga časnika *Laibacher Zeitung*.

Religionam hartnäckigsten Widerpart [hält]«).¹¹ Menili so, da nežnejši spol (*»das schöne Geschlecht«*) ščuva ljudstvo in da so ženske bolj prebrisane kot zares verne, krive so bile za izkrivljene podatke na spovednih lističih, ki so jih bojda ponarejale, prav tako pa niso bile pokorne svojim možem, kar se tiče vere, tako da tudi moževa palica ni več pomagala (Radics 1859, 202). Zato so nekatoliške ženske poskušali spreobrniti na mnogo strožje načine: metali so jih v ječe in jih imeli zaprte ob kruhu in vodi.

A kdo so sploh bili tisti, ki so se morali zagovarjati pred reformacijsko komisijo? Radics poroča, da so bili pozvani ustno, a le, če so živeli v Ljubljani, kjer je zasedala komisija, sicer pa pisno (Radics 1859, 207). Kdaj so pozvani prišli pred komisijo, je bilo odvisno od njih, na razpolago pa so imeli tudi več možnosti, in sicer a) da so prišli na splošen zagovor pred komisijo, b) da so v terminu, ki ga je določila komisija, prejeli zakrament svete spovedi, c) da so v določenem roku komisiji predložili spovedne lističe, d) da so se odločili za eno ali drugo vero ali e) da so sprejeli trden sklep, da pripadajo Luthrovemu nauku in da bodo zapustili nadvojvodove dežele. Pozvani so smeli eno od možnosti izbrati v roku od najmanj treh dni in največ dveh mesecev, svojo odsotnost pa so lahko iz upravičenih razlogov tudi opravičili in termin preložili, vendar je komisija preverjala, da tega niso storili večkrat (Radics 1859, 207). Kdor ni prišel, je bil kaznovan, kazni pa so se od primera do primera razlikovale. Medtem ko je najnižja denarna kazen znašala 10 ali 20 dukatov, se je najvišja lahko povzpela do 200 in celo 500 dukatov, kar je moral plačati tisti, ki se kljub večkratnim pozivom pred komisijo ni pojavil. V primeru bolezni kazni ni bilo, prav tako pa je komisija denar povrnila, če je imela za to utemeljene razloge. Zapisnik navaja, da so denar vrnili neki Neži Haumanovi (Radics 1859, 208). Za razliko od Haumanove pa se je slabše godilo neki Klari Javornikovi¹², ki da je bila nadvse trmas-

11 Podobno piše Fekonja, ki pravi, da je na Dolenjskem posebej Krško znano po tem, da so se prebivalci oprijeli nove vere, in nadaljuje: »Saj osobito ženske so rade poslušale luteranskega propovednika, in za mestne sodnike krške se je dolgo volil kak protestant.« (Fekonja 1890, 512)

12 Radics ime zapisuje različno, in sicer Klara Jaurnikhin (Radics 1859, 208) in Klara Jauernikhin (Radics 1862b, 76).

ta, jezikava in odrezava, predvsem pa se je spretno izmikala pozivu na zagovor pred komisijo ter nazadnje ni ušla zaporni kazni (Radics 1859, 208; Radics 1862b, 76–81). Krivoverce so zapirali na ljubljanskem gradu, v vicedomskem, karlovškem in špitalskem stolpu (Radics 1859, 208).

Za Klaro Javornik so 16. oktobra 1615 izdali ukaz, da stopi pred komisijo; 18. novembra je bila zaslišana v prisotnosti škofa, deželnega vicedoma in generalnega vikarja. Ko so jo vprašali po njeni veri, je kratko in odrezavo, v »luteranskem tonu« odgovorila, da veruje v Jezusa Kristusa. Ko ji je škof ugovarjal, češ da zgolj vera ne zadostuje, je dodala, da so ji grehi odpuščeni po Kristusovi krvi, k obhajilu pa da ni pristopila, odkar so bili predikanti izgnani iz dežele. Na škofovo pridigo o tem, da to ni bilo obhajilo, temveč zgolj kruh in vino, je odgovorila, da je bila od malih nog pripadnica škofove vere, a je spoznala, da obstaja boljša, preko katere lahko doseže večno blaženost. Škof jo je nato poučil o sedmih zakramentih ter pozval, naj končno pove, kaj misli. A Javornikova je vztrajala pri svojem, ob vprašanju o protestantskih knjigah, ki naj bi jih posedovala, pa povedala, da jih nima. Seveda komisija ni bila zadovoljna z njenimi odgovori, zato so jo zaprli v vicedomski stolp. Klara Javornik svojih nazorov ni spremenila niti, ko so jo vedno znova privedli pred komisijo in je bila že mesece v zaporu, niti to, da je zanjo jamčil njen mož, ni pomagalo. Mestnemu sodniku so naročili, da smeta k njej le duhovnik, ki naj jo podučí o pravi veri, ter soprog. Prepovedali so ji kakršen koli stik z zunanjim svetom, nadzirala jo in prinašala hrano pa ji je nadzornica, ki jo je morala plačati sama. Prav tako je dal mestni sodnik prestreči vsa pisma, ki so prihajala na njen naslov, izročili so jih vicedomu. Tudi kakšno koli njeno pisanje ni smelo zapustiti ječe. Ko je niti po letu dni niso zlomili in je vztrajala pri novi veri, je bila izgnana iz dežele, ki jo je morala zapustiti v šestih tednih in treh dneh, še beremo v zapisniku, kot poroča Radics (1862, 81).

Poleg Klare Javornik Radics v knjigi omenja še dve osebnosti, povezani z reformacijskim gibanjem. Nekaj besed nameni Anni Spindler, soprogi protestantskega pridigarja Krištofa Spindlerja (1546–1591), ki je slednjemu rodila tri otroke in mu v času najhujše katoliške gonje kot blagi angel stala ob strani, pravi Radics. Ko je umrla, ji je dal Spindler po-

staviti čudovit marmorni spomenik, ki je bil v Radicsevem času vzidan na zunanjo steno ljubljanske cerkve sv. Petra, a ga je že takrat načeljal zob časa (Radics 1862b, 73–74). Poleg Anne Spindler Radics v svojem delu obravnava še Julijano Kacijanar (Frau Katzianerin), vdovo kranjskega deželnega glavarja Ivana Kacijanarja (1491–1539), ki je po moževi smrti stolp družinskega gradu v Begunjah preuredila v prostor, kjer so potekala evangeličanska bogoslužja (Radics 1862b, 74).

Med Radicsevimi zapisi o ženskah v času 16. in 17. stoletja je najizčrpnjše poročilo o Klari Javornik; kazen, ki jo je doleta, pa je bila, tako Radics (1862b, 81), namenjena tudi zastraševanju vseh njej podobno mislečih.

Biografija Herbarda VIII. Turjaškega

Najobsežnejši del svojih objav o času reformacije in protireformacije pa je Radics namenil rodbini Turjaških, kar ni naključje. Prvič je veljalo, kar je ugotovil že Janez Trdina, da je »mlačnost za vero [...] do malega splošna, prava gorečnost je le še v duhovnikih po kmetih (deželi), pa tudi ti se niso vselej srčno ustavljali početju Trubarjevemu [...]; toda plemstvo se je večidel preverilo, najimenitnejši možje so luterani postajali, med njimi tudi Herbart Turjaški, srčni branitelj dežele proti bosniškemu Turkom« (Trdina 1866, 106), drugič pa so bili Auerspergi Radicsevi dobrotniki, ki so mu, še posebej Anastazij Grün, mnogokrat pomagali iz finančnih stisk. Morda je prav tu razlog, da se je Radics v številnih prispevkih pa tudi monografskih delih posvečal prav njim, še posebej Herbardu VIII. Turjaškemu. O njem je namreč napisal daljšo samostojno razpravo (Radics 1862c), omenja pa ga tudi v knjigi, ki jo je ob sedemdesetletnici posvetil svojemu mecenu Anastaziju Grünu (Radics 1876). Poleg tega je v svoji drugi knjigi o Grünu, kjer je zbral »izgubljene in porumenele zapise« (Radics 1879) iz Grünovega življenja in dela, objavil tudi korespondenco z Grünom iz časa nastajanja monografije o Herbardu. V obeh biografskih delih o Auerspergu je Radics nanizal vrsto lokalnih znamenitosti in dogodkov, povezanih s Turjaškimi, pri

čemer o njih in predvsem o Grünu vedno govori v presežnikih, kar skorajda spominja na hagiografski »katalog kreposti« (Šlibar 1995, 40–41), katerih utelešenje naj bi bil Anastazij Grün. Tovrstna nekritičnost je razumljiva, če vemo, da je bil Radics vsaj v šestdesetih letih 19. stoletja, ko si je utiral pot med znane kranjske ustvarjalce, odvisen od Grünove velikodušnosti in njegove finančne podpore, ki mu je mnogokrat pomagala, da se je v času študija, a tudi pozneje, prebil iz meseca v mesec (Žigon 2009, 63–73).

Radics je Grüna spoznal v Gradcu, ko se je udeležil gledališke predstave v hiši Leopolda von Sacher-Masocha (1836–1895) (Radics 1906, 93). Ko je nato v šestdesetih letih 19. stoletja začel zbirati gradivo o Herbardu VIII. Turjaškem (1528–1575), ki je padel v vojni proti Turkom leta 1575, je Radics prvič pisal grofu Auerspergu (HHStA, pismo z dne 27. 10. 1860) ter mu sporočil, da bi mu rad posvetil delo o tem kranjskem junaku. Grün se mu je zahvalil ter izrazil veselje, da bo njegovo ime povezano s tem pomembnim delom (*»Mit wahrem Vergnügen und herzlichstem Danke nehme ich daher Ihr freundliches Anerbieten an und meine besten Wünsche begleiten Ihr schönes Unternehmen.«*), ter izrazil pripravljenost, da po svojih močeh pomaga pri zbiranju podatkov (Radics 1879, 193–194). Radics mu je zatem pisal, da pregleduje dokumente v dunajskem hišnem, dvornem in državnem arhivu, kamor mu je vstop s svojimi poznanstvi zagotovil prav Grün (Radics 1879, 195). Monografija o Herbardu Turjaškem je po več kot dveh letih raziskav izšla leta 1862 pri založbi dunajskega dvornega knjigararja Wilhelma Braumüllerja in četudi Radics za svoje delo ni dobil bajnega honorarja, temveč zgolj borih 60 goldinarjev (ZAL, LJU 346, str. 7), se je lahko razveselil odziva kritikov. V daljši recenziji, ki je v *Blätter aus Krain* izšla v treh nadaljevanjih, ga je neznani avtor, podpisan z »-e«, poimenoval »der junge Erforscher krainischer Geschichte«, torej mladi raziskovalec kranjske zgodovine (*»Herbard«* 1862, 52) ter pohvalil njegovo delo, napisano na podlagi do tedaj nepoznanih arhivskih virov. Kot edino pomanjkljivost je recenzent navedel, da v knjigi mrgoli tiskarskih napak, ki so ponekod zelo moteče (*»Herbard«* 1862, 60). Monografijo o Herbardu pa je v *Mittheilungen des*

historischen Vereins für Krain pohvalil tudi Peter Hitzinger, ki je ocenil (1862, 43), da je to pomemben prispevek k zgodovini Turjaških.

Potem ko je študija o Herbardu Turjaškem naletela na ugoden odziv bralstva, strokovnjakov in rodbine Auersperg, se je Radics lotil raziskovanja jezikovnih in zgodovinskih, topografskih in jezikovnih raziskav Kočevske, ki jih je po Grünovem priporočilu podprl vplivni knez Karl Wilhelm (Carlos) von Auersperg (1814–1890), četrti vojvoda Kočevski, od leta 1861 predsednik gosposke zbornice, ki je bil obenem tudi cesarski, kraljevi in tajni svetnik. Knez je pokazal zanimanje za Radicseve raziskave in ga je povabil na Kočevsko. Radics pa je nato izsledke raziskav objavil v reviji *Oesterreichische Revue* (Radics 1864). Poleg tega je načrtoval tudi raziskave o zgodovini Turjaških in upal, da bo za projekt in finančno podporo navdušil cesarskega tajnega svetnika in vrhovnega komornika Vincenca Karla kneza Auersperga (1812–1867), a pragmatični Auersperg se je zahvalil za poslano knjigo o Herbardu, nadaljnje sodelovanje pa zavrnil, saj da bi bili stroški za takšen projekt previsoki (NMS, Radicseva zapuščina, TE 1, šk. II/D, št. 4: pismo z dne 12. oktober 1863; prim tudi Žigon 2009, 140–41).¹³ Ne glede na to pa smemo trditi, da je bilo sodelovanje med Radicsem in Turjaškimi vedno dobro in plodno, za Radicsa pa predvsem koristno.

Če se vrnemo k najobsežnejši razpravi, ki jo je Radics posvetil Herbardu Turjaškemu, ugotovimo, da gre za dolgo časa »nepreseženo objavo« Herbardove biografije (Preinfalk 2006, 205),¹⁴ za obdobje refor-

13 Ko Radics finančne podpore ni dobil, je opustil svoj načrt ter je tematiko obravnaval v številnih člankih. Knez Carlos mu je zatem zaupal nalogo, da uredi in opiše knjige v turjaški knežji, fidejkomisni knjižnici (Žigon 2009, 141–42). Urejanja knežje knjižnice se je lotil sistematično in že konec leta 1863 objavil prvo razpravo o njej v literarni prilogi dunajskega *Wiener Zeitung*, v sedemdesetih letih pa še obširen prispevek v dresdenski bibliotekarski reviji *Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft*. Delo za Turjaške mu je prineslo nekaj denarja, a dobro poznanstvo s knezom Carlosom so mu zamerili Slovenci, saj jim knezova liberalna politika ni bila povšeči in so imeli druženje z njim za izdajstvo (Preinfalk 2005, 266–67).

14 Herbard Turjaški in bitka pri Budačkem sta imela v 19. stoletju »častno mesto ne le pri kranjsko, temveč tudi nacionalno, slovensko usmerjenih zgodovinarjih«. Herbardovo junaštvo in njegovo usodo so poleg Radicsa podrobno obdelali Franz

macije pa je pomembna zato, ker je Herbard prestopil k »novi« veri. Tako kot Anastazij Grün je bil tudi Herbard Turjaški pri Radicsu (a tudi drugih zgodovinarjih) deležen ne le zgodovinoписne, temveč na trenutke celo hagiografske obdelave.

Herbard Turjaški, ki je domoval na gradu Turjak na Dolenjskem, se je v zgodovino zapisal kot deželni glavar na Kranjskem, kot vrhovni poveljnik hrvaške in slavonske Vojne krajine ter kot prepričan in goreč protestant, ki si je prizadeval, da bi se reformacijska misel razširila tudi na Kranjskem. Podpiral je mnoge slovenske protestantske pisce tistega obdobja, v škocjanski župniji je nastavil protestantskega pridigarja, prav tako pa tudi na blejskem gospostvu, ki ga je imel od leta 1558 v zakupu od briksenske škofije, zaradi česar škof po letu 1573 ni želel obnoviti najemne pogodbe z njim (Preinfalk 2013). Herbard si je slavo zagotovil zaradi hrabrosti in poguma v bojih s Turki, kjer je veljal za nespornega junaka. A kot je znano, je 22. septembra 1575 padel v bitki pri Budačkem na Hrvaškem. Turki so v skladu s tradicijo tako njemu kot tudi njegovemu sorodniku Frideriku Višnjegorskemu odsekali glavo. Obe trofeji so razkazovali po Carigradu (Simoniti 1990, 178), kasneje pa so zanju in za ujetega Volfa Engelberta zahtevali visoko odkupnino in s tem denarjem v Banja Luki postavili džamijo, ki se je po svojem graditelju in zmagovalcu bitke pri Budačkem Ferhad-paši imenovala Ferhadija (Preinfalk 2006, 199). Zgodba o nesrečnem junaku, katerega relikvije so do konca druge svetovne vojne ostale na turjaškem gradu, je burila duhove in številni kronisti so jo podrobno popisali. Prvo delo, ki povečuje Herbardovo junaštvo, je pogrebna pridiga, ki jo je imel na njegovem pogrebu ljubljanski protestantski predikant Krištof Spindler – ki je, samo kot zanimivost, imel v lasti primerek Trubarjeve *Cerkovne Ordninge*, ki je zdaj v vatikanski knjižnici (Žnidaršič Golec 2009, 235). Pridigo so dali natisniti (Spindler 1575),¹⁵ njen predgovor pa je datiran s 13. oktobrom 1575

Xaver Richter (1826), Ivan Steklasa v seriji življenjepisov slavnih vojskovodij (1889) pa tudi pisci deželnih in nacionalnih zgodovin, kot sta bila npr. August Dimitz (1876) in Josip Gruden (1910) (več o tem Preinfalk 2006, 205–6).

- 15 Natisnjena je bila verjetno zato, ker se Herbardova vdova, tirolska plemkinja Kristina baronica Spaur-Valör, pogreba zaradi domnevne slabosti ni udeležila (Spindler 1575, Vorrede, nepag.; Radics 1862b, 342) –verjetneje pa je njena neude-

(Spindler 1575, nepag.). Poznal jo je že Valvasor, seveda pa jo je imel pred seboj tudi Peter pl. Radics, ko je pisal knjigo o Herbardu; pridigo je v celoti prepisal in jo (žal s številnimi tiskarskimi škrati, ki so se prikradli vanjo) natisnil v svoji knjigi med prilogami.

Radicseva monografija o Auerspergu obsega 394 strani. Uvodoma je na skoraj sto straneh predstavil zgodovino rodbine Auersperg in njeno vlogo na Kranjskem, temu pa sledi devet poglavij, v katerih predstavi Herbardovo življenje in delo. Spregovori o njegovem otroštvu, nadaljuje s prvimi podvigi na bojnem polju in z njegovo poroko, opiše politični vzpon in čas, ko je bil deželni glavar ter na koncu preide k znameniti bitki pri Budačkem in Herbardovi usodi. Glavnemu delu sledijo še priloge, kjer je Radics nekomentirano objavil rodovnik družine Auersperg, seznam gradov na Kranjskem, ki so bili v lasti Turjačanov, ter pomembnejše družinske listine, med katerimi je, kot omenjeno, tudi Spindlerjeva pogrebna pridiga za Herbardom Turjaškim (Radics 1862b, 368–381). V devetem poglavju je Radics skopo komentiral pridigo (Radics 1862c, 341–352), pri čemer večinoma dobesedno navaja posamezne dele iz besedila ali povzema Spindlerjeve besede s pogreba, ki je bil, kot meni Maja Žvanut (1994, 122), najveličastnejši pogreb protestantskega obdobja. Radics najprej poroča, kako Spindler hvali Herbardove lastnosti, kot so prijaznost, blagost, krotkost, zaupljivost, razum, resnost, levji pogum in pravično razsojanje, zaradi česar ga ljudje na Kranjskem hvalijo in slavijo kot očeta dežele, nato pa predstavi Spindlerjevo primerjavo Turjačana z bibličnim junakom Judo Makabejcem, njegovo osebnostjo in dosežki na bojnem polju; oba sta se namreč bojevala proti močnejšemu sovražniku in oba sta se, čeprav je bil poraz skorajda neizogiben, odločila za boj. Povzemanje pridige Radics zaključí s citatom zadnjega odstavka, v katerem je izražena prošnja, da naj Gospod obvaruje deželo pred sovražnikom in bo milosten z vernimi, kot se je to zgodilo tudi z Judi po Makabejevi smrti. Ker je Radics pridigo ponatisnil kot prilogo,

ležba povezana s tedanjo družbeno konvencijo, da se vdova pogreba zaradi žalovanja ne udeleži (Kovač 2015, 190). Vsekakor si je želela, tako beremo v predgovoru natisnjene pridige iz leta 1575, da bi pridigo tako ona kot tudi znanci lahko še kdaj prebrali in bi jim bila v oporo in tolažbo.

nadaljnjo interpretacijo prepušča bralcu in ne omenja aluzij na teme, ki so bile takrat za plemstvo pomembne (boj proti Turkom, odnos do deželnega kneza, protestantizem itn.).

V drugem delu devetega poglavja Radics spregovori še o tem, da so Herbarda pokopali v protestantski špitalski cerkvi v Ljubljani in mu postavili veličasten marmorni nagrobnik, ki ga je Valvasor še poznal, Radics pa je o latinskem napisu na njem lahko poročal le na podlagi Dolničarjevega (1655–1719) rokopisa (Radics 1862c, 345–46). Nato spomni še, da je že uvodoma spregovoril o virih in literaturi o Herbardu, doda le še latinsko hvalnico (*Carmen encomiasticus*), ki jo je leta 1577 spričo poroke Adama barona Egkh-Hungerspacha in Anne Marije pl. Khisl napisal Tobias Stangel, natisnil pa Janž Mandelc (Radics 1862c, 346–47); v pesmi na dveh mestih omenja tudi Herbarda, kar spet kaže na to, kakšen vtis je bitka pri Budačkem naredila na kranjsko družbo. Nazadnje Radics omenja še ohranjene Herbardove portrete, ki so shranjeni, kot piše, v Münchenski državni knjižnici, drugi na gradu *Porcia* v Špitalu ob Dravi v Zgornji Koroški in tretji na gradu v Gornji Radgoni (ibid., 349–350). V sklepnih nekaj vrsticah pa avtor še enkrat spomni na izjemen pomen rodbine Auersperg, ki je ne le zaznamovala kranjsko zgodovino, temveč tudi dejavno vplivala na dogodke in kulturni razvoj na Kranjskem, vpe- ta pa je bila vedno tudi v širši, evropski okvir.

Sklep

Radics, ki se je kot kranjski polihistor zapisal v slovensko kulturno zgodovino, je, kot smo videli, pisal tudi o obdobju 16. in 17. stoletja ter s svojimi študijami osvetlil marsikateri dogodek, ki bi sicer morda lahko utonil v pozabo. Delal je z arhivskimi viri in tako pomembno prispeval k poznavanju kulturne krajine in dogodkov, ki so jo zaznamovali. Imel je precej vplivnih prijateljev na visokih položajih, med njimi predvsem Auersperge, še posebej Anastazija Grüna, ki je velikodušno financiral njegove raziskave. Prav zaradi tega ne preseneča, da je med najodmevnejšimi in najbolj znanimi deli, ki se dotikajo tudi tematike reformaci-

je in protestantizma, prav njegova monografija o Herbardu Turkaškem, ki je izšla leta 1862 na Dunaju. Žal Radicsevega dela niso vsi sprejemali z navdušenjem. Fran Šuklje (1849–1935), ki je pripadal prvi generaciji šolanih slovenskih zgodovinarjev, tako velja za hudega Radicsevega kritika. Zameril pa mu je predvsem klečeplazenje in dobrikanje Auerspergom, dvomil pa je tudi v njegovo strokovnost. Pravi, da je »laskal knežji rodbini Auerspergov, kateri je urejal knjižnico in arhiv« in dodaja, da je Radics sicer mnogo »brskal po domači povestnici, tuptam je staknil kako zdravo zrno, vobče pa odbija njegova pisava z nelepo servilnostjo«. Šuklje mu v svojih *Spominih* (1933, 31) očita še, da »ni bil veščak v splošni zgodovini, [zato] tudi njegove lokalno-zgodovinske študije malo vredijo«. Res je, da je bil Radics včasih preveč površen, vihrav in nenančen, navajal napačne podatke, se motil v letnicah, a do njega vseeno ne smemo biti tako strogi kot Šuklje, za katerega se zdi, da ga je motila predvsem številčnost Radicsevih objav. Malokdo se je tedaj lahko pohvalil z bibliografijo, kot jo je imel Radics. Slednjemu vsekakor ne moremo in ne smemo odreči pomena njegovih raziskav tudi na področju reformacije in protireformacije, čeprav se zdi, da so ga tako njegovi sodobniki kakor tudi današnji raziskovalci vse preradi prezrli. Naj bo pričujoči pregled njegovega dela o obravnavani tematiki prvi korak k temu, da morda spet pogledamo tudi med njegove objave.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NMS (Narodni muzej Slovenije), Radicseva zapuščina.

HHStA, Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju), Fürstlich Auerspergsches Archiv, razdelek XXI (Thurn am Hart), C. 49, karton 30.

ZAL (Zgodovinski arhiv Ljubljana), ZAL LJU 346, rokopisni elaborati, šk. 2, snopič 37, rokopis Vladislava Fabjančiča, str. 7.

OBJAVLJENI VIRI

- Radics, Peter von. 1859. »Über ein ›Protocoll Religionis Reformationis‹ in Krain, aus den Jahren 1614–1618.« V Etbin Henrkik Costa, *Vodnik-Album, mit Beiträgen von 86 Verfassern und vier lithographirten Beilagen / Vodnikov spomenik: s spisi od 86. pisateljev in štirimi na kamen tiskanimi dokladami*, 199–210. Ljubljana: Ignaz v. Kleimmayr & Fedor Bamberg.
- . 1861a. *Adelsberg und seine Grotten. Eine topographisch-historische Schilderung des Orthes, der Grotten und der nächsten in der Umgegend befindlichen Sehenswürdigkeiten*. Trst: Literarisch-artistische Abtheilung des österreichischen Lloyd.
- . 1861b. »Beiträge zur Reformationsgeschichte Krains, aus Archivalien chronologisch zusammengestellt.« *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, št. 9 (september 1861): 67–69; št. 10 (oktober 1861): 73–75.
- . 1862a. *Die Frauen in der Sage und Geschichte Krains*. Ljubljana: samozaložba.
- . 1862b. *Geschichte Krain's. Ein Handbuch, mit einer archäologischen Karte samt Erklärung im Anhang*. Ljubljana: J. Giontini.
- . 1862c. *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg, ein krainischer Held und Staatsmann 1528–1575*. Dunaj: Wilhelm Braumüller.
- . 1864. »Die altdeutsche Colonie Gottschee in Krain.« *Österreichische Revue* 2, 3: 210–21; 4: 210–31.
- , ur. 1865. *Der verirrte Soldat oder Des Glücks-Probierstein. Ein deutsches Drama des XVII. Jahrhunderts aus einer Handschrift der k. k. Studienbibliothek in Laibach*. Agram: Commissions-Verlag der Suppan'schen Buchhandlung.
- . 1866. *Valvasor. Biographische Skizze (mit dem Portrait und Facsimile Valvasors)*. Gradec: Leuschner & Lubensky.
- . 1871. *Die Freiherren von Grimschitz. Eine geschichtliche Studie*. Dunaj: Mayer & Co..
- . 1876. *Anastasius Grün und seine Heimat. Festschrift zum 70jährigen Jubiläum des Dichters 11. April 1876*. Stuttgart: Cotta.
- . 1877. *Frau Musica in Krain. Kulturgeschichtliche Skizze* (Festgabe zur Feier des 175. Gedenktages der Gründung der philharmonischen Gesellschaft in Laibach). Ljubljana: Verlag Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- . 1879. *Anastasius Grün. Verschollenes und Vergilbtes aus dessen Leben und Wirken*. Leipzig: H. Foltz.
- . 1881a. »Geschichte des deutschen Buchhandels in Krain.« *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels* VI: 72–94.
- . 1881b. *Quellenstudien. Alte und neue Culturbilder von Oesterreichs Alpenbädern und Alpanseen*. Dunaj: Wilhelm Braumüller.

- . 1882. »Zbirka slovenskih pregovorov iz leta 1592.« *Kres* II (6): 332–34.
- . 1885. »Nov donesek k slovstveni zgodovini slovenskej.« *Kres* V (11): 568–72.
- . 1887. »Beiträge zur Geschichte Krains.« *Archiv für Heimatkunde. Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten* II: 129–60.
- . 1894. »Ein slovenisches bibliographisches Unicum auf der königlichen Bibliothek in Kopenhagen.« *Argo. Zeitschrift für krainerische Landeskunde* III (5): 99–100; III (6): 121–23.
- . 1897. *Der Adel Krains und die Culturentwicklung des Landes. Eine Geschichtsstudie*. Dunaj: Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«.
- . 1900. *Bischof, Krieger und Staatsmann Christoph von Rauber (1466–1536)*. Dunaj: Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«.
- . 1905. »Zur Geschichte der Reformation und Gegenreformation in Krain.« *Laibacher Zeitung*, 12. julij.
- . 1906. »Erinnerungen an Anastasius Grün.« *Anastasius-Grün-Nummer der Laibacher Schulzeitung* 34: Sondernummer 93–97.
- . 1910. *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 andren Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Ljubljana: Verlag der Krainischen Sparkasse.
- Spindler, Christophorus. 1575. *Ain Christliche Leichpredig: Bey der Befrebnuß weyland des Wolgeborenen Herrn Herrn Hörwarden Freryherrn zu Auersperg ... Gehalten durch M. Christophorum Spindler ... Gedruckt zu Laibach durch Hannß Mannel, Anno M.D.LXXV*. Ljubljana: Hannß Mannel.

LITERATURA

- Costa, Etbin Henrik. 1859. »Vodnikov spomenik. Vodnik-Album. Selbstanzeige des Herausgebers.« *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 14 (12): 100–4.
- Cindrič, Alojz. 2006. »Izbrana bibliografija o protestantizmu na Slovenskem (1995–2005).« V *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*, ur. Marko Kerševan, 387–430. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Dimitz, Avgust. 1875. *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Dritter Theil: Vom Regierungsantritte Erzherzogs Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657)*. Ljubljana: Ignaz Kleinmayr in Fedor Bamberg.
- Fekonja, Andrej. 1890. »Reformacija v Slovencih.« *Ljubljanski zvon* 10: 477–88, 541–46, 607–17, 656–64, 712–22.
- Gruden, Josip. 1992. *Zgodovina slovenskega naroda 1*. Celje: Mohorjeva družba.

- »Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg, ein krainischer Held und Staatsmann 1528–1575. Wien: Wilhelm Braumüller.« 1862. *Blätter aus Krain*, št. 13 (29. marec): 52; št. 14 (5. april): 55–56; št. 15 (12. april): 59–60.
- Hitzinger, Peter. 1862. »Zur Geschichte des Geschlechtes Auersperg.« *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 17 (5-6): 43.
- Jerše, Sašo, ur. 2009. *Vera in hotenja: študije o Primožu Trubarju in njegovem času*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jevnikar, Martin. 2013. »Hitzinger, Peter (1812–1867).« *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi231997/#primorski-slovenski-biografski-leksikon/>.
- Kidrič, France. 2013a. »Ahn, Friedrich (1861–1916).« V *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi126217/#slovenski-biografski-leksikon/>.
- . 2013b. »Elze, Theodor (1823–1900).« V *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi180901/#slovenski-biografski-leksikon/>.
- Kerševan, Marko, ur. 2006. *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Kočevar, Vanja. 2015a. »Ferdinand II. na čelu protireformacije: plemstvo in konfesionalno-politične razmere na Kranjskem v prvi tretjini 17. stoletja.« *Stati inu obstatii: revija za vprašanja protestantizma* 11 (21-22): 180–232.
- . 2015b. »Pritožba kranjskih deželnih stanov zoper ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz leta 1607.« *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 38 (1): 9–34; 38 (2): 233–67.
- Kovač, Andraž. 2015. »Smrt, odrešenje in iskanje smisla: pogrebna pridiga Krištofa Spindlerja za Herbardom Auerspergom in plemiški etos v času konfesionalizacije.« *Kronika* 64 (2): 185–98.
- Kranjec, Silvo. 2013. »Radics, Peter, plemeniti (1836–1912).« *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi479461/#slovenski-biografski-leksikon/>.
- Kuzmič, Franc. 1995. »Bibliografija o protestantizmu na Slovenskem.« V *Zbornik soboškega muzeja* 4, ur. Janez Balažič, 139–216. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/tematske-bibliografije/protestantizem-v-sloveniji/>.
- Pajk, Milan. 1912. »Peter pl. Radics.« *Ljubljanski zvon* 32 (10): 567–68.
- »Peter Pavel pl. Radics umrl.« 1912. *Slovenec*, 25. september.
- »† Peter pl. Radics.« 1912. *Slovenski pravnik* 28, (10-11): 344–45.

- Preinfalk, Miha. 2005. *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa.
- . 2006. »Boj pri Vudački' ali Herbard Turjaški v zgodovinopisju in literaturi.« V *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*, ur. Sašo Jerše v sodelovanju z Darjo Mihelič in Petrom Štihom, 189–210. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- . 2013. »Auersperg, Herbard, baron (1528–1575).« V *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1000980/#novi-slovenski-biografski-leksikon/>.
- . 2020 [v pripravi]. *Plemiške rodbine na Slovenskem: 18. stoletje, 2. del. Od Del Negrov do Tegetthoffov*.
- Prelesnik, Matija. 1901. »Protireformacija na Kranjskem pod škofom Tomažem Hrenom (Chroenom).« *Katoliški obzornik* 5: 3–17, 99–115, 205–24, 296–341.
- Simoniti, Vasko. 1990. *Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba.
- Šlibar, Neva. 1995. »'Du, Freiheitspaganini.' Biographisches von und über Anastasius Grün.« V *Anastasius Grün und die politische Dichtung des Vormärz*, ur. Anton Janko in Anton Schwob, 39–54. München: Südostdeutsches Kulturwerk.
- Štih, Peter, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec. 2008. *Slovenska zgodovina: družba – politika – kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Šuklje, Fran. 1933. *Sodobniki mali in veliki*. Ljubljana: Satura.
- Trdina, Janez. 1866. *Zgodovina slovenskega naroda*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Turk, Josip. 2013. »Hren, Tomaž (1560–1630).« V *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/#slovenski-biografski-leksikon/>.
- Uredništvo. 1912. »Raznoterosti. Peter pl. Radics.« *Slovan* 10 (11): 352.
- Vidmar, Luka, 2012. »Prepovedane knjige na Kranjskem od indeksa Pavla IV. (1559) do indeksa Pija VI. (1786): *Libri prohibiti* v Semeniški knjižnici.« V *Svetovne književnosti in obrobja*, ur. Marko Juvan, 233–62. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- . 2013. »Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601: med zgodovino in mitom.« *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 61 (2): 189–216.
- Žigon, Tanja. 2009. *Zgodovinski spomin Kranjske: življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)*. Ljubljana: ZZDS in Znanstvena založba FF.
- . 2011. »Hedwig von Radics-Kaltenbrunner: Porträt einer verkannten deutschsprachigen Autorin aus Krain.« *Riječ: časopis za nauku o jeziku i književnosti* 6: 163–89.
- . 2012. »Dunajčanka v Ljubljani: medkulturno delovanje Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner.« *Dve domovini* 36: 157–67.

- . 2018. »Die Rezeption der deutschen Autoren und Autorinnen im slowenischen Gebiet Ende des 19. Jahrhunderts.« V »*Das rechte Gespräch: keine(r) ringt nach Geltung, aber jede(r) kommt zur Geltung!*«: Beiträge zur deutschen und österreichischen Literatur der Jahrhundertwende vom 19. zum 20. Jahrhundert, ur. Mariana-Virginia Lazarescu, 111–32. Berlin: WVB.
- . 2020. »Predmarčni pesnik, politik in prevajalec Anastazij Grün kot mecen na Kranjskem.« *Slavica litteraria* 23 (1): 53–68.
- Žnidaršič Golec, Lilijana. 2009. »Trubarjeva *Cerkovna ordninga*, med želenim in živim.« V *Vera in hotenja: Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*, ur. Sašo Jerše, 224–242. Ljubljana: Slovenska matica.
- Žvanut, Maja. *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik.